

ХІМІКО-АНАЛІТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТРИАЗЕНУ 3,5-ДИХЛОРАНІЛІНУ

Вивчено оптимальні умови виходу триазену — процесу реакції 3,5-дихлораніліну (3,5-ДХА) з 4-нітрофеніл-діазоній катіоном. Методом ІЧ- та електронної спектроскопії визначено структуру триазену та його кислот-но-основні (pK_a) і спектрофотометричні характеристики. Співставленням електронних спектрів поглинання молекулярної (НА) та аніонної (A^-) форм триазену показано, що співвідношення між ними різко відрізняються і відповідно мають значення $\epsilon_{392} = 1.07 \cdot 10^4$, $\epsilon_{500} = 2.4 \cdot 10^4$ моль⁻¹·см⁻¹·дм³. За результатами зміни поглинання розчинів триазену в залежності від рН у максимумі поглинання аніонної форми обчислено константу дисоціації протону іміногрупи, яка дорівнює 11.62 ± 0.02 . Розроблено методики визначення 3,5-ДХА в стічних водах та ґрунтах методом ВЕРХ. Лінійна залежність спостерігається в межах 20—200 мкг/дм³ та мкг/кг.

ВСТУП. Останнім часом аналітична хімія пестицидів набула широкого розвитку. Пестициди синтезують так, щоб після застосування відбувався їх швидкий розклад, але часто продукти розкладу (метаболіти) мають не нижчі, а вищі токсичні властивості (первинні, вторинні аміни — попередники нітросоамінів, альдегіди, феноли і т.п.) [1, 2]. Крім того, метаболіти характеризуються високою гідрофільністю, що обумовлює їх значну рухливість [3], а наявність більш активних груп (аміноної, фенольної, карбонільної) — їх високу хімічну активність [4]. Виходячи з цього розробка методів визначення метаболітів є актуальним завданням сучасної аналітичної хімії.

3,5-ДХА є продуктом біодеградації багатьох діючих речовин пестицидів [5]. Серед них — іпродіон [6, 7], 3-(3,5-дихлорфеніл)-N-ізопропіл-2,4-діоксоімідазолідін-1-карбоксамід, діюча речовина фунгіциду Ровраль, Ровраль Фло та ін. Препарат розроблений французькою фірмою Rhone-Poulenc Agrochimie, хімічна формула та хід біодеградації [8] наведені на схемі 1.

Хлозолінат (дихлозолінат) — (±)-5-Метил-3-(3,5-дихлорфеніл)-2,4-діоксо-1,3-оксазолідінкарбонної-5 кислоти етиловий естер, діюча речовина препаратів Серінал, Мандерол [9] — системних фунгіцидів. Препарат розроблений італійською фірмою Farmaplant S.p.A., хімічна формула та хід біодеградації [10] представлені на схемі 2.

Вінклозолін, діюча речовина фунгіцидного препарату Ронілон [11, 12], розроблений німецькою

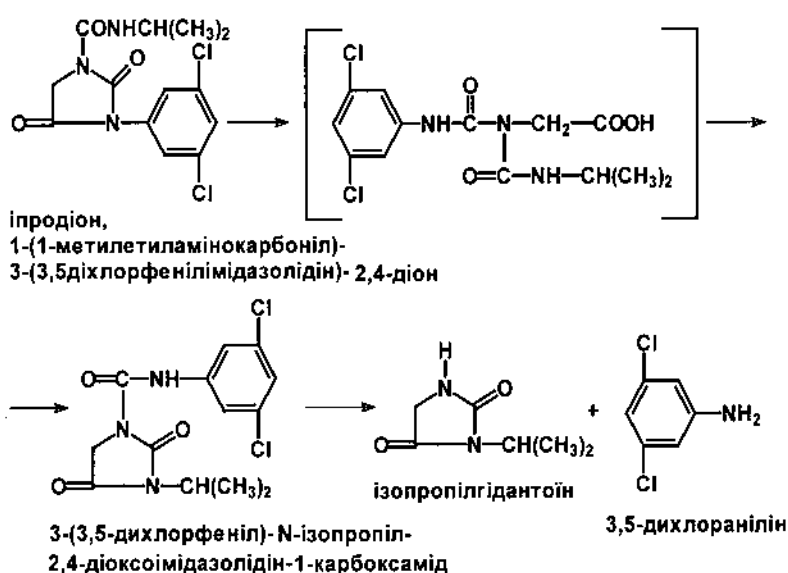

Схема 1.

фірмою BASF Agro. Його хімічна формула та хід біодеградації наведені на схемі 3.

Процимідон (N-(3,5-дихлорфеніл)-диметилтіоциклопропан-1,2-дикарбоксамід), діюча речовина фунгіцидних препаратів Сумілекс, Сумілекс запропонований в якості фунгіциду [13]. Препарат розроблений японською фірмою Sumitomo Chemical, хімічна формула та хід біодеградації представлені на схемі 4 [14].

3,5-ДХА — біла з рожевим відтінком кристалічна речовина, температура плавлення 52 °С, температура кипіння 261 °С (741 мм. рт.ст.), питома вага 1.58 г/см³, розчинність у воді 0.6 г/дм³ (26 °С), у гексані 26.8 г/дм³ (20 °С). Легко окиснюється, змінюючи білий колір на світло-рожевий [15]. Є важливим проміжним продуктом, що ши-

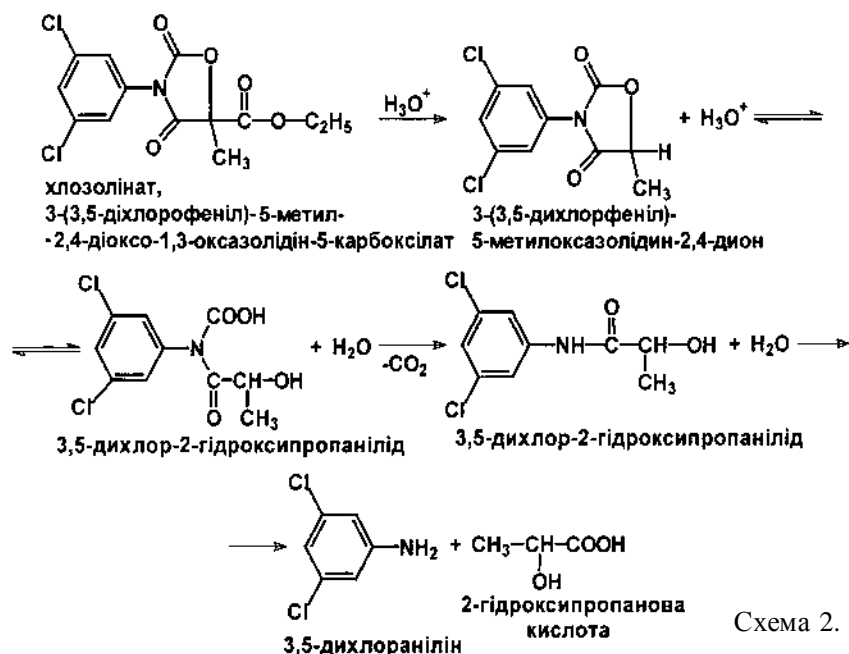

Схема 2.

роко використовується у виробництві не тільки пестицидів, а й лікарських препаратів, барвників, пігментів, промислових сполук та ін. [16]. 3,5-ДХА викликає ураження нирок, печінки, ендокринної системи, володіє прямою цитотоксичністю, є ембріолетальним, генотоксичним і тератогенним агентом для тварин [17, 18].

Відомий метод визначення 3,5-ДХА у компості [19], в якому застосовували трикратну екстракцію ацетонітрилом, після чого екстракт піддавали дії ультразвуком протягом 15 хв, центрифугували при 1400 об/хв і фільтрували на фільтрі з порами 0.2 мкм (Alltech). Екстракт випаровували при 35 °С на водяній бані приблизно до 2.5 мл. Потім об'єм доводили до 5 мл, використовуючи суміш ацетонітрил—вода (50:50). Аналіз проводили з допомогою ВЕРХ з UV/VIS діодоматричним детектором, колонка RF-C18 (250x2 мм), швидкість рухомої фази — 0.3 мл/хв. Для елюювання використано суміш ацетонітрил—вода, режим включає ізократичні та лінійні градієнтні програми. Границя визначення стано-

вить 15 мг/кг ± 6.7 %.

При аналізі вмісту 3,5-ДХА в сировотці шурів [20] його екстрагували ацетонітрилом, просушували безводним Na₂SO₄ і випарювали екстрагент потоком N₂ при кімнатній температурі, після чого сухий залишок розчиняли в 200 мкл метанолу і хроматографували методом ВЕРХ з діодоматричним детектором у межах від 225 до 550 нм, при градієнтному режимі, елюент — метанол : ацетонітрил (70:30), при зміні за 5 хв градієнта до 75:25 відповідно. Час виходу становив 10.3 хв. Границя виявлення складала 0.6 мкМ, граничне визначення — 2.0 мкМ.

Методом ВЕРХ з діодоматричним детектором визнача-

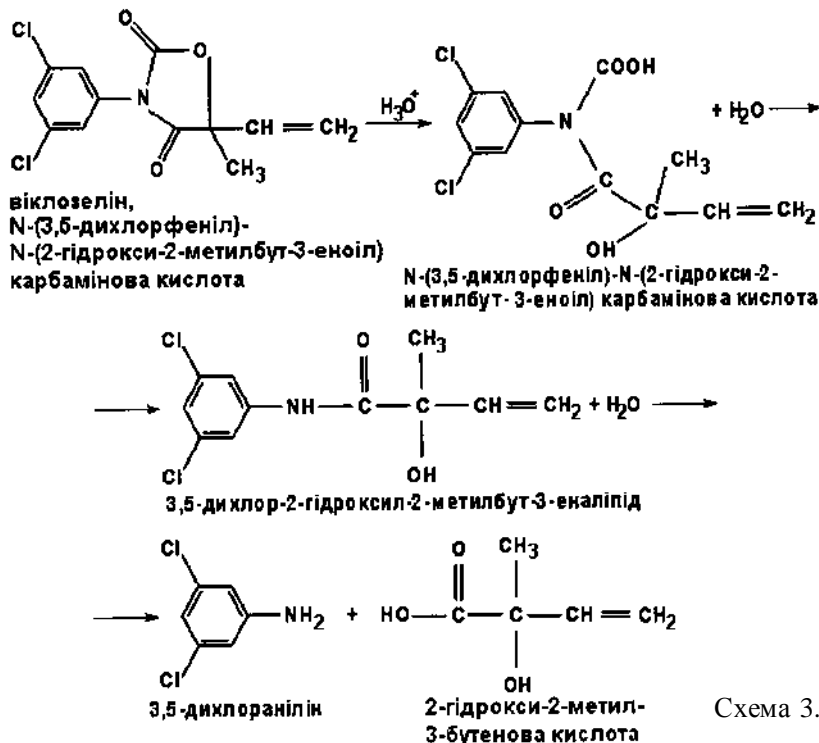

Схема 3.

ють 3,5-ДХА в смітті [21] і сечі [22] із близькою до наведених вище пробопідготовкою і метрологічними характеристиками. У сечі 3,5-дихлоранілін визначали, вилучаючи його толуеном, потім дериватизували пентафлуоропропіоновим ангідридом,

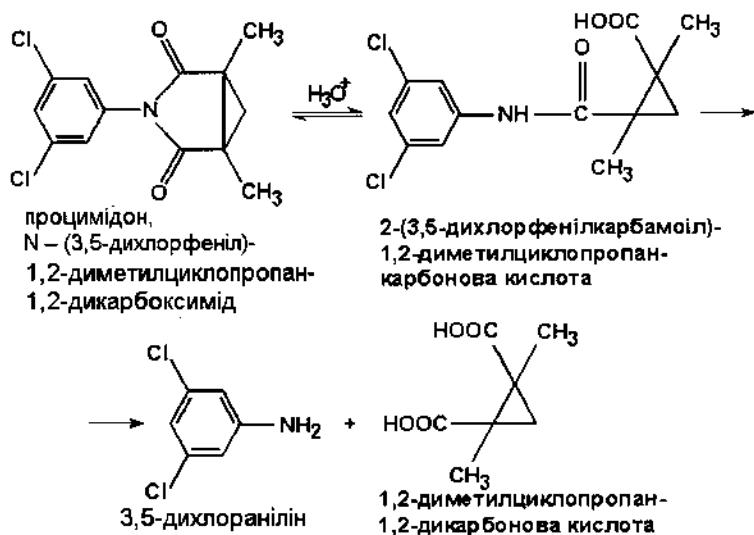

Схема 4.

дериват аналізували методом рідинної хроматографії / триплетної квадрупольної / мас-спектрометрії (LC/MS/MS) [23]. Кількісну оцінку проводили з допомогою $[^{13}\text{C}_6]$ -міченого 3,4-ДХА в якості внутрішнього стандарту з хорошою точністю і лінійністю в межах 0.1—200 нг/мл сечі. Границя виявлення була визначена в 0.1 нг/мл.

Однак вказані методи прямого визначення потребують складної та трудомісткої пробопідготовки, досить коштовного обладнання, є недостатньо чутливими, а також, оскільки 3,5-дихлоранілін гідрофільний, визначенню значною мірою заважають компоненти матриці. Останній мас-спектрометричний метод, хоча і чутливий, потребує використання малодоступного $[^{13}\text{C}_6]$ -міченого 3,4-ДХА та дорогого апаратурного оформлення.

У даній статті наведено результати досліджень по використанню реакції N-азосполучення для гідрофобізації визначення 3,5-ДХА, а також хіміко-аналітичні характеристики триазену — продукту його реакції з 4-нітрофенілдіазонієм.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ЧАСТИНА ТА ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ. Водний розчин 3,5-ДХА (Fluka) готували розчиненням 163 мг аміну в 50 см^3 0.01 М хлоридної кислоти. Потім розчин переносили в мірну колбу місткістю 100 см^3 і 0.01 М хлоридною кислотою доводили до мітки. Водний розчин 4-нітрофенілдіазонію у вигляді тетрафторборатної солі, синтезованого згідно з [24], готували розчиненням у бідистильованій воді і одержували концентрацію 2.5 мг/см^3 . Використовували фосфатний буферний розчин — 0.15 М з рН 5.0.

Препаративне виділення азосполуки проводили наступним чином. У стакані місткістю 100 см^3 розчиняли 60 мг у 50 см^3 водно-етанольного розчину при рН 5 (фосфатний буферний розчин) і після розчинення наважки аміну додавали 20 см^3 розчину 4-нітрофенілдіазонію у воді (2.5 мг/см^3). Буро-оранжевий осад, що випадав, переносили у воронку з фільтром (біла стрічка) і промивали декілька разів водою. Потім осад розчиняли в 60 см^3 дихлорметану і в ділільній воронці двічі промивали бідистильованою водою. Органічну фазу зливали і просушували безводним сульфатом натрію. Розчин фільтрували і органічний розчинник випарювали у вакуумі.

Концентрацію гідроген-іонів вимірювали на рН-метрі Mettler Toledo (Швейцарія), оптичну густину розчинів — на спектрофотометрі СФ-46, спектри поглинання записували на спектрофотометрі Perkin-Elmer UV/VIS Lambda 3B (США), ІЧ-спектри — на приладі Abator, фірма Nicolatt (США). Хроматографічні дослідження проводили на рідинному хроматографі Perkin-Elmer (США) із спектрофотометричним детектором в ізократичному режимі: колонка сталева ($250 \times 4.6\text{ мм}$ вн.д.), заповнена фазою Сіласорб С18, рухома фаза ацетонітрил : вода = 70:30, детектування виконували при $\lambda = 392\text{ нм}$, об'єм проби, що вводився, становив 20 мкл, швидкість подачі рухомої фази — $1.2\text{ см}^3/\text{хв}$.

На відміну від фенолів аміни взаємодіють з діазоній-катионом у більш кислому середовищі [25] (рис. 1). Зменшення виходу триазену 3,5-дихлораніліну при рН < 5.0 обумовлено домінуванням протонованої форми вихідного аміну, а змен-

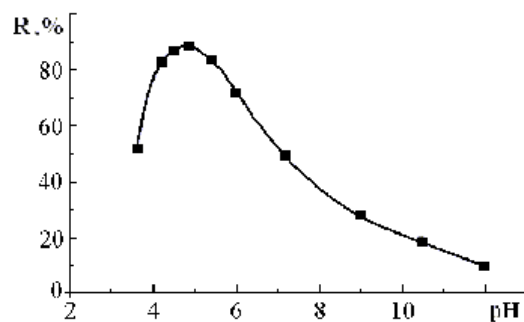

Рис. 1. Вплив рН розчину на вихід триазену 3,5-ДХА (тут і на рис. 3 $C(\text{Am}) = 1 \cdot 10^{-5}\text{ М}$; $C(\text{R}) = 3.3 \cdot 10^{-4}\text{ М}$; 20 %-й етанол; при стоянні розчинів 60 хв).

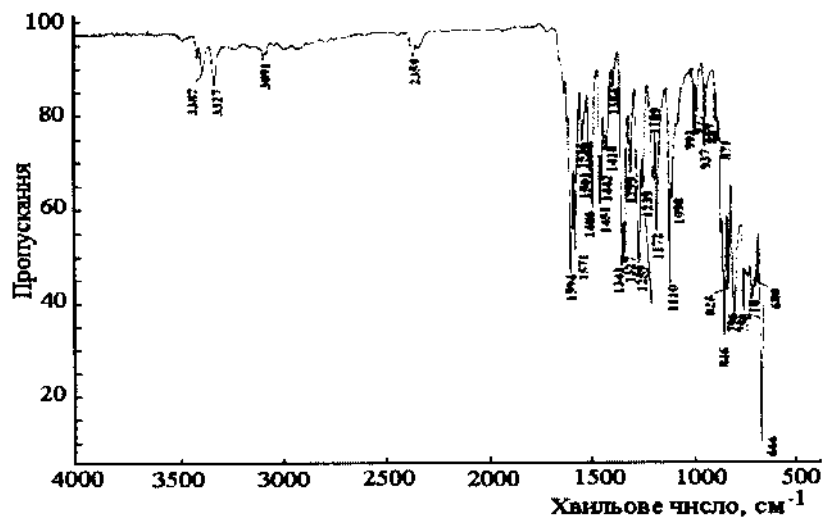
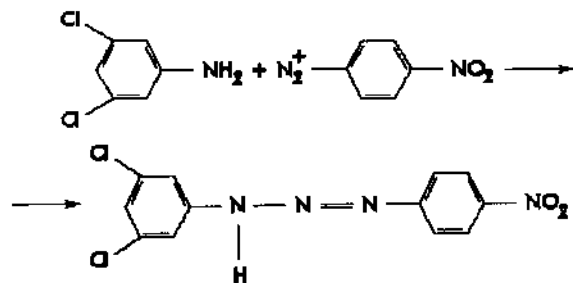

Рис. 2. ІЧ-спектри триазену 3,5-ДХА.

шення при $\text{pH} > 5.5$ — зниженням концентрації діазоній-катиону [26]. При цьому вихід триазену аміну залежить також від часу проведення реакції [27] і від надлишку діазореагенту [28].

Для вивчення хіміко-аналітичних характеристик триазену 3,5-дихлораніліну було проведено препаративне виділення азосполуки за схемою:

Сухий залишок — триазен 3,5-ДХА — аналізували на вміст карбону, хлору, гідрогену та нітрогену. Обчислено: С 46.30, Н 2.57, Cl 22.83, N 18.0. Знайдено: С 46.12, Н 2.14, Cl 22.41, N 17.85.

Температура плавлення триазену становить $205\text{ }^\circ\text{C}$. При визначенні структури органічних сполук широко використовується метод ІЧ-спектроскопії [30]. На рис. 2 наведено ІЧ-спектри з Фур'є-перетворенням триазену 3,5-дихлораніліну. Інтенсивне поглинання при 846 см^{-1} обумовлене валентними коливаннями зв'язку >C—Cl ,

поглинання при $1571, 1594\text{ см}^{-1}$ — валентними коливаннями атома гідрогену, зв'язаного з атомом нітрогену в >N—H -групі триазену. Таким чином, методом ІЧ-спектроскопії підтверджена стукту-

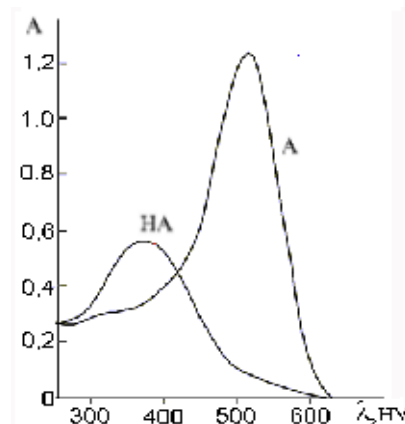
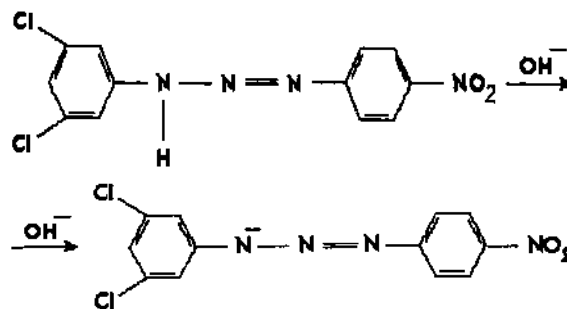

Рис. 3. Електронні спектри поглинання молекулярної (НА) і аніонної (A^-) форм триазену 3,5-ДХА.

ра синтезованого триазену.

Співставляючи електронні спектри поглинання молекулярної (НА) та аніонної (A^-) форм триазену (рис. 3), бачимо, що співвідношення між ними різко відрізняється ($\epsilon_{392} = 1.07 \cdot 10^4$, $\epsilon_{500} = 2.4 \cdot 10^4$ моль $^{-1} \cdot \text{см}^{-1} \cdot \text{дм}^{-3}$).

Це, можливо, обумовлено тим, що у випадку молекулярної форми два атоми хлору (мета-положення) своєю електроно-акцепторністю зменшують хромофорність молекули, а у випадку аніонної форми, в результаті дисоціації протону іміногрупи, хромофорність системи різко збільшується:

За результатами зміни поглинання розчинів триазену від pH у максимумі поглинання аніонної форми (рис. 3), обчислено значення константи дисоціації протону іміногрупи (табл. 1), яка дорівнює 11.62 ± 0.02 .

На перший погляд, дивним є той факт, що в молекулу азобарвника входять два атоми хлору, pK_a триазену таке, як і у випадку аміна (11.6). Це, можливо, обумовлене тим, що два атоми хлору знаходяться в мета-положенні, як до іміногрупи,

Т а б л и ц я 1

Результати обчислення константи дисоціації протону іміногрупи триазену 3,5-дихлораніліну з 4-нітрофенілдіазонієм у розчині етанолу 20 % об. ($I = 0.1$ (KCl—KOH); $C = 1.15 \cdot 10^{-5}$ М; $\lambda = 500$ нм; $l = 5$ см; СФ-46; $\epsilon_{\text{НА}} = 1.07 \cdot 10^4$ (392 нм); $\epsilon_{\text{А}^-} = 2.4 \cdot 10^4$ (500 нм))

$A_{\text{НА}}$	pH	$A_{\text{А}^-}$	$A_{\text{СМ}}$	$A_{\text{СМ}} - A_{\text{НА}}$	$A_{\text{А}^-} + A_{\text{СМ}}$	pK_a
0.06	11.2	1.22	0.36	0.30	0.86	11.65
0.06	11.4	1.22	0.48	0.42	0.74	11.65
0.06	11.5	1.22	0.56	0.50	0.66	11.62
0.06	11.7	1.22	0.70	0.64	0.52	11.61
0.06	11.8	1.22	0.75	0.69	0.47	11.63
0.06	11.9	1.22	0.84	0.78	0.38	11.59

П р и м і т к и. $A_{\text{А}^-}$ — світлопоглинання в максимумі аніонної форми, $A_{\text{НА}}$ — молекулярної форми в максимумі аніонної форми, $A_{\text{СМ}}$ — суміші аніонної та молекулярної форм.

так і між собою, що в електронному плані дезактивує їх дію.

Одержаний триазен 3,5-ДХА стійкий у протонодонорних рочинниках (етанол, формамід), а в апротонних (ацетонітрил, ацетон, диметилформамід) розчинниках він переходить у 1,3-біс-(4-нітрофеніл)триазен [28]. Тому для розробки методики визначення 3,5-ДХА у вигляді триазену використовували протонодонорні розчинники — етанол та формамід.

Визначення 3,5-дихлораніліну методом ВЕРХ у стічних водах проводили так. У мірну колбу місткістю 10 см^3 вносили 5.0 см^3 досліджуваного розчину, який містить $0.2\text{—}50 \text{ мкМ}$ ($30\text{—}5000 \text{ мкг/см}^3$) 3,5-ДХА, додавали 0.3 см^3 формаміду, перемішували, доливали 0.3 см^3 фосфатного буферного розчину і 0.4 см^3 водного розчину 4-нітрофенілдіазонію, перемішували. Через 6 хв довели вміст колби етанолом до мітки і перемішували, охолоджували, знову довели етанолом до мітки і хроматографували. Чутливість визначення становила 20 мкг/см^3 .

3,5-ДХА у ґрунтах визначали наступним чином. У плоскодонну колбу місткістю 250 см^3 поміщали 25 г повітряно-сухої проби ґрунту, додавали 50 см^3 0.5 М HCl і перемішували на апараті для струшування на протязі 1 год. Фільтрували під вакуумом на воронці Бюхнера з фільтром “синя стрічка” в колбу Бунзена. Залишок на фільтрі промивали ще 25 см^3 0.5 М HCl. Фільтрат пере-

носили у фарфорову чашку місткістю 50 см^3 і випарювали на пісчаній бані досуха. Сухий залишок змивали 5 см^3 фосфатного буферу в мірну колбу місткістю 10 см^3 , додавали 0.3 см^3 формаміду, 0.4 см^3 водного розчину 4-нітрофенілдіазонію, перемішували і далі діяли, як описано в методиці для стічної води.

Чутливість при визначенні у воді становила 20 мкг/дм^3 , у ґрунтах — 20 мкг/кг , при необхідності її можна збільшити, використовуючи екстракційний метод концентрування. У табл. 2 наведені результати визначення 3,5-дихлораніліну у вигляді триазену в модельних розчинах та в пробі стічної води (с. Рокосово Хустського району Закарпатської області).

Т а б л и ц я 2

Результати визначення 3,5-дихлораніліну в модельних розчинах (1–3) та в стічній воді (4)

Розчин	Введено	Знайдено	S_r
	мкг/м ³		
1	32.0	31.8 ± 0.3	0.05
2	53.0	53.3 ± 0.4	0.04
3	192.0	191.6 ± 0.5	0.03
4	—	112.4 ± 0.4	0.04

ВИСНОВКИ. Таким чином, синтезовано триазен 3,5-дихлораніліну за реакцією з 4-нітрофенілдіазонієм. Методами елементного аналізу, ІЧ-спектроскопії підтверджена його структура. Наведені його оптичні та кислотно-основні характеристики. Розроблено та апробовано методики визначення 3,5-дихлораніліну у вигляді триазену методом ВЕРХ у стічних водах та ґрунтах. Методики апробовані на модельних розчинах та на реальному об’єкті. Приведена метрологічна обробка одержаних результатів.

РЕЗЮМЕ. Изучены оптимальные условия выхода триазена — продукта реакции 3,5-дихлоранилина с 4-нитрофенилдиазонием. Методом ИК- и электронной спектроскопии определены структура триазена и его кислотно-основные (pK_a) и спектрофотометрические характеристики. Сопоставлением электронных спектров поглощения молекулярной (НА) и анионной (А^-) форм триазена показано, что соотношения между ними резко отличаются и соответственно имеют значения $\epsilon_{392} = 1.07 \cdot 10^4$, $\epsilon_{500} = 2.4 \cdot 10^4 \text{ моль}^{-1} \cdot \text{см}^{-1} \cdot \text{дм}^3$. По результатам изменения поглощения растворов триазена в зависимости

от рН в максимуме поглощения анионной формы рассчитана константа диссоциации протона иминогруппы, которая равна 11.62 ± 0.02 . Разработаны методики определения 3,5-ДХА в сточных водах и грунтах методом ВЕРХ. Линейная зависимость наблюдается в пределах 20—200 мкг/дм³ и мкг/кг.

SUMMARY. The optimum conditions for the yield of triazene, a product of reaction of 3,5-dichloroaniline with 4-nitrophenildiazonium, have been studied. The structure of triazene and its acid-base (pK_a) and spectrophotometric characteristics have been determined by IR and electron spectrometry. It has been shown by comparing electronic absorption spectra of the molecular (HA) and anionic (A^-) forms of triazene that their ratios differ widely and have the values $\epsilon_{392} = 1.07 \cdot 10^4$, $\epsilon_{500} = 2.4 \cdot 10^4 \text{ mol}^{-1} \cdot \text{cm}^{-1} \cdot \text{dm}^3$ respectively. The dissociation constant of imino group proton has been calculated from the results of variation of absorption of solutions as a function of pH at the absorption maximum of anionic form to be 11.62 ± 0.02 . Procedures for the determination of 3,5-dichloroaniline in waste water and grounds by HPLC have been developed. A linear dependence is observed in the range 20—200 $\mu\text{g}/\text{dm}^3$ and $\mu\text{g}/\text{kg}$.

1. Wang Lu. G., Tang C., Guo Z. // *Ecotoxicology*. -2007. -**16**, № 7. -P. 485—490.
2. Valentovic M.A., Rogers B.A., Meadows M.K. et al. // *Toxicology*. -1997. -**118**, № 1. -P. 23—36.
3. Stasinakis A.S., Kotsifa S., Gatidou G., Mamais D. // *Water Res.* -2009. -**43**, № 5. -P. 1471—1479.
4. Gatidou G., Thomaidis N.S. // *Aquatic Toxicology*. -2007. -**85**, № 3. -P. 184—191.
5. Cabras P., Diana P., Meloni M. // *J. Chromatogr.* -1983. -**256**, № 1. -P. 176—181.
6. Перелік пестицидів та агрохімікатів, дозволених до використання в Україні. Офіц. вид. -Київ: Юніверс Медіа, 2008.
7. Доповнення до переліку пестицидів та агрохімікатів, дозволених до використання в Україні. Офіц. вид. -Київ: Юніверс Медіа, 2009.
8. Mercadier C., Vega D., Bastide J. // *FEMS Microbiol. Ecol.* -1997. -**23**, № 3. -P. 207—215.
9. Zadra C., Cardinali G., Corte, L. et al. // *J. Agric. Food Chem.* -2006. -**54**, № 13. -P. 4734—4739.
10. Lentza-Rizos C., Avramides E.J., Argyropoulou A. et al. // Там же. -2006. -**48**, № 6. -P. 2522—2527.
11. Pospisil L., Sokolova R., Hromadova M. et al. // *J. Electroanalyt. Chem.* -2001. -№ 1—2. -P. 28—36.
12. Lee J.-B., Sohn H.-Y., Shin K.-S. et al. // *J. Microb. Biotech.* -2008. -**18**, № 2. -P. 343—349.
13. Мельников Н.Н., Новожилов К.В., Белан С.В. Пестициды и регуляторы роста растений. Справочник. -М.: Химия, 1995.
14. Jimenez J.J., Bernal J.L., Del Nozal M.J. et al. // *Rapid Commun. Mass Spectr.* -2004. -**18**, № 6. -P. 657—663.
15. Diaz F.R., Sanchez C.O., Del Valle M.A. et al. // *Synthetic Metals*. -2001. -**118**, № 1—3. -P. 25—31.
16. Ma C.-A., Tong S.-P., Gao X.-P. et al. // *Chinese J. Org. Chem.* -1998. -**18**, № 4. -P. 336.
17. Latli B., Hrapchak M., Krishnamurthy D., Senanayake C.H. // *J. Label. Compounds and Radiopharm.* -2008. -**51**, № 7. -P. 283—285.
18. Valentovic M.A., Lo H.-H., Brown P.I., Rankin G.O. // *Toxicol. Lett.* -1995. -**78**, № 3. -P. 207—214.
19. Vanni A., Gamberini R., Calabria A., Pellegrino V. // *Chemosphere*. -2000. -**41**, № 3. -P. 453—458.
20. Sierra-Santoyo A., Barton H.A., Hughes M.F. // *J. Chrom. B: Analyt Technol in the Biomed. and Life Sci.* -2004. -**809**, № 1. -P. 105—110.
21. Kettner B., Epperlein N., Bergmueller W. et al. // *Deutsche Lebensmittel-Rundschau*. -2007. -**103**, № 1. -P. 4—7.
22. El Marbouh L., Arellano C., Philibert C. et al. // *Internat. J. Clin. Pharmacol. Therapeut.* -2002. -**40**, № 1. -P. 41—46.
23. Lindh C.H., Littorin M., Amilon A., Jonsson B.A.G. // *Rap. Commun. Mass. Spectrom.* -2007. -**21**, № 4. -P. 536—542.
24. Коренман И.М. Фотометрический анализ. Методы определения органических соединений. - М.: Химия, 1970.
25. Березин Б.Д., Березин Д.Б. Курс современной органической химии. -М.: Высш. шк., 2003.
26. Пат. № 26216, Україна. -Опубл. 10.09.07; Бюл. № 14.
27. Пат. № 86102 Україна. -Опубл. 25.03.09; Бюл. № 6.
28. Пат. № 86563 Україна. -Опубл. 27.04.09; Бюл. № 8.
29. Булатов М.И., Калинин И.П. Практическое руководство по фотоколориметрическим и спектрофотометрическим методам анализа. -Л.: Химия, 1976.
30. Yadao L.D.S. *Organic Spectroscopy*. -Dordrecht; Boston: Kluwer Academ. Publ., 2005.